

Ф И Л О Л О Г

часопис за језик, књижевност и културу
VI 2015 11
универзитет у бањој луци
филолошки факултет

Саша Шмуља
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

УДК 821.163.41.09(048.83)
DOI 10.7251/fil1511340s

ИНТЕРНАЦИОНАЛНА ТЕМА И МУЛТИКУЛТУРАЛНИ ИЗАЗОВ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Кољевић, Светозар (2015), *Између завичаја и туђине. Сусрети различитих култура у српској књижевности*, Нови Сад: Академска књига и САНУ.

У књизи *Између завичаја и туђине* академик Светозар Кољевић бави се тзв. интернационалном темом у српској књижевности, односно литерарним аспектама сусрета различитих култура и културних различитости. Основна преокупација у новијим истраживањима професора Кољевића у основи је компаратистичке, културолошке, а у крајњој инстанци и имаголошке природе, јер се у њима бави анализом и промишљањем сусрета различитости, националним или културним прожимањима, али и предрасудама, стереотипима, неспоразумима, сликом *gruđoi*, менталитетом у књижевности итд. Та и таква истраживања природно се наслањају на онај вид компаративног и културолошког проучавања српске књижевности који подразумева тумачење њених интернационалних и мултикултуралних аспеката.

Први дио књиге посвећен је историјском памћењу и историјским аспектима српске књижевности и то прије свега оном њеном специфичном слоју у којем се огледа утицај јеврејске културе и традиције. На почетку поглавља под насловом „Јеврејско културно наслеђе у српској књижевној традицији“, које је као оригинални научни рад објављено у десетом броју *Филологија*, Кољевић истиче да „можда никада ниједна култура није сачувала у толикој мери своје јединство и у исти мах остварила нове разнолике домете у сусретима са другим културама као јеврејске традиције“ (14). У свјетлу ове тврдње С. Кољевић се бави дјелима писаца као што су Хајим Давичо,

Исак Самоковлија и Жак Конфино, нарочиту пажњу обрађујући на однос српске и јеврејске традиције у њиховим дјелима, сусрете и прожимања тих традиција, неспоразуме али и разумијевања посвједочена умјетничком ријечју.

Културалним памћењем С. Кољевић се у овом сегменту књиге бавио на примјеру књижевних дјела Милоша Црњанског, Иве Андрића, Добрице Ћосића, Милорада Павића и Светлане Велмар-Јанковић.

У поглављу под насловом „Дозивање завичаја и туђина у песништву Милоша Црњанског“ однос завичаја и туђине тумачи се такође у свјетлу културолошких чињеница које чине једну од доминанти пјесничког опуса М. Црњанског. Говорећи о Црњанском, Кољевић се осврће и на судбину бројних других пјесника „који су тражили свој књижевни завичај у огромним распонима својих животних и духовних путева“ (32) од Овидија, преко Конрада, Мана и Хакслија, до Кочића, Андрића и Данојлића. Један од закључака не заобилази чињеницу да је Црњански „својим животом и делом сав у знаку вечних парадокса, идеализације туђине која се буди у завичају, привржености завичају која се буди у туђини“ (44–45). И уопште, ова поетска дијалектика у културолошком погледу чини дјело М. Црњанског вјероватно најупечатљивијим у српској књижевности.

И у Андрићевом дјелу Кољевић налази онај темељни културолошки слој у којем се Босна литераризује као шаролико поднебље и мјесто гдје се „припадници различитих култура и цивилизација вековима суочавају једни с

другима у свакодневном животу, историјским сукобима, личним драмама и политичким махинацијама“ (46). Грађу при обради „интернационалне теме“ Андрић је, према Кољевићу, црпио из архивских извора, али и из родног краја и његовог колорита, што и у овом случају доказује тезу о културолошкој важности завичаја када је ова велика тема у питању. Поглавље под насловом „О клопкама различитих светова у *Травничкој хроници*“ С. Кољевић посвећује Андрићевом роману који најснажније почиња на мултикултуралној позорници Травника и Босне, са свим предностима, али и са свим замкама и изазовима који проистичу из сусрета или сукоба различитих културалних модела.

У поглављу у којем се бави романом *Време смрти* Добрице Ћосића, С. Кољевић се бави темом Првог свјетског рата, чија је актуелност наглашена у времену у којем је ова књига и настала. Реферишући се на богато животно и друштвено искуство овога писца, које се снажно рефлектовало и на његово књижевно дјело, С. Кољевић наглашава оне аспекте романа *Време смрти* као и Ћосићевог опуса уопште, у којима долазе до изражаја и бивају литераризоване слике српског друштва, али и његов менталитет – „на селу, по варошицама, у градовима, у врхунским државним и војним институцијама, у механама и интимним кућним просторима, у рововима и болницама, у беспућу хаоса при повлачењу и напредовању...“ (68). Кољевићеве закључци су врло често актуелни и ангажовани, духовити и критички интонирани, па тако и закључак овога поглавља у којем се каже да се *Време смрти* „може читати и као антиратни роман, који често показује пророчанску блискост с проблемима савременог света, а посебно положаја малих народа суочених с глобализацијом и пропагандним тероризмом“ (93).

У поглављу под насловом „Ходочашће Антонија Свилара“ Кољевић се позабавио *Малим ноћним романом* Милорада Павића у којем су на окупу, како каже, „све врлине Павићевог приповедања, па и понека мана“ (95). Поред осталих одлика које красе стваралаштво овога писца, Кољевић истиче „опсенарски спој реализма и фантастике“, по којем је Павић међу најбољима и то не само у српској

књижевности. Ту је свакако и успјешан спој традиционалног и модерног у формално-садржајном и проблемском слоју романа, али исто тако и способност да „дочара сусрете различитих култура и изрази егзистенцијално и метафоричко богатство једне духовне историје“ (104), што је квалитет који Кољевић наглашава и нарочито вреднује.

„У историјским вртлозима *Калије Балкана*“ наслов је поглавља у којем се С. Кољевић бавио истраживањем романа Светлане Велмар-Јанковић, такође са становишта његове историјске утемељености, али и према богатим културолошким слојевима о којима ово дјело свједочи, како у синхроној тако и у дијахроној равни. Један од најважнијих сегмената ове књиге, па и овог Кољевићевог поглавља јесте и културолошки пресјек историје Београда, од келтских до новијих времена, „биографија и историја једног града, прича о пролазним процватима различитих култура и цивилизација на тлу сурових политичких подухвата, смицалица и крви“ (122).

Други дио књиге посвећен је „савременом расејању“, тј. превасходно српским писцима који су напустили завичај и емигрирали у неке друге земље: М. Данојлићу, Д. Албахарију, В. Тасићу и другима који су се такође бавили интернационалном темом, литераризујући неке од најактуелнијих аспеката наше историје.

Прво поглавље овога сегмента књиге *Између завичаја и туђине* С. Кољевића носи наслов „Интернационална тема у сећањима и историјским асоцијацијама“ и у њему се аутор заправо бави неколицином значајних дјела српске књижевности новијег датума. То су прије свега романи *Карактеристика* (1999) Максимилијана Еренрајха-Остојића, *Сарајевска мејла* (1999, 2001) Елиезера Папе, *Гувернантша* (2002) Ивана Ивањија и *Босански целај* (2004) Ранка Рисојевића. У свим овим романима „интернационална тема“ се појављује „у разним, често етички драматичним облицима“ (125) промишљања савремености, што ће рећи да ти романи и та промишљања почивају на поетичким слојевима сусрета и сукоба различитости култура, цивилизација, менталитета, идентитета итд.

Кољевић надахнуто и обавијештено говори и о Миловану Данојлићу, једноме од најзначајнијих представника нашег савременог литерарног расијања на западу, чији су живот и дјело били идеална платформа за формирање и обраду „интернационалне теме“. У поглављу под насловом „Смак светова у Данојлићевој прози“ Кољевић говори о дјелима *Личне ствари: Ојледи о себи и друјима* (2001) и *Пустоловина или исјовесџи у два љаса* (2002). Оба ова дјела су аутобиографског карактера и у њима се огледају „сусрети различитих култура“ у преломним тренуцима пишевог живота. Када наглашава овај квалитет Данојлићевог дјела, Кољевић истиче два основна значења појма култура: „као прво, уметничка и духовна постигнућа једне људске заједнице; као друго, друштвена обележја, навике, норме понашања једне нације или групе“ (143).

У поглављу „Између хаоса и теометрије“ Кољевић се бави стваралачком и људском судбином Давида Албахарија, писца чији је „тројни“ идентитет дошао до изражаја у његовом књижевном опусу. Овај писац је и као личност и као стваралац парадигма мултикултуралног и полицентричног идентитета, јер се напаја на најбољим јеврејским традицијама у српској књижевности и култури, а као такав емигрирао је у Канаду. Кољевић пише о Албахаријевим „канадским“ романима, *Снежни човек* (1995), *Мамац* (1996) итд. и у њима проналази богат извор грађе за проучавање „интернационалне теме“, тј. теме која подразумева оно што по природи ствари проистиче из Албахаријевог стваралаштва, а то је сусрет и сукоб културалних различитости, поетички и рефлексивно интонираних у књижевном дјелу.

Као неко коме су врло добро познати „хирови“ романескног жанра, С. Кољевић се поводом романа *Есмарх* Владимира Јокановића (1995) осврће на историјат ратног романа и ратовања у епском пјесништву уопште. Све до романа који су настали након Првог свјетског рата, истиче Кољевић, сва патетика и хероика биле су по правилу резервисане за „наше“ и за „своје“ док се *друји* у њима углавном приказује негативно и стереотипно. Тек се у неким свјетским и српским романима попут *Доживљаја доброј војника Швејка* Ј. Хашека или *Дневника*

о Чарнојевићу М. Црњанског рат приказује као „често апсурдна, а каткад и гадна, нељудска и прљава работа“ (177). У том свјетлу, роман *Есмарх* В. Јокановића Кољевић сагледава као дио најбољих традиција антиратног романа код нас и у свијету.

У обимном посљедњем поглављу ове књиге, под насловом „Туђина као фарса“, С. Кољевић се бавио романима Владимира Тасића (*Ојрошијајни дар, Киша и харџија, Стиаклени зид*), још једнога нашег литерарног и интелектуалног емигранта. Као и Албахари, Тасић је одселио у Канаду, а његова дјела исто тако карактерише „интернационална тема“. Кољевић га посматра не само као представника савременог литерарног расијања него и као дио традиције коју чине они српски писци који су велики дио живота провели у иностранству (Андрић, Данојлић, Албахари). Тасић је специфичан по томе што код њега „та традиција израста у низ ироничних слика из живота крајем двадесетог и почетком двадесет првог века, које лебде између виртуелне комуникације, често информатички испосредоване, и новије филмске и књижевне фантастике“ (198).

Овај кратки приказ књиге *Између завичаја и туђине* завршићемо ријечима самог аутора, које можда представљају праву синтезу његових новијих научних преокупација и промишљања и синтезу књиге у којој се бавио интернационалном темом и феноменом мултикултурализма, у српској књижевности и уопште: „Мултикултурализам је, дакле, и данас веома актуелно и живо питање [...] дијахроно и синхроно, као изазов и могућност, па и као неизбежна судбина људског рода. Зар се то не огледа у различитим облицима тријумфа као и краха мултикултурализма – у толеранцији и нетолеранцији, у уметничком стваралаштву и крвавом ратовању, у образовању и манипулацији сваке врсте, па, најзад, и у дубоком људском физичком и духовном нагону који може да се изражава у различитим правцима. Али ако се мултикултурализам не прихвати као изазов и могућност, то одбијање може лако постати људска код.“ (141–142).

sasa.smulja@unibl.rs